SWAPY JAKO INSTRUMENT ZARZĄDZANIA RYZYKIEM STOPY PROCENTOWEJ

Grażyna MICHALCZUK

1. Wprowadzenie

Zachodzące w otoczeniu banków, jak i w nich samych zmiany, których motorem jest postęp techniczny i cywilizacyjny oraz nasilająca się konkurencja pomiędzy samymi podmiotami, mogą przybierać różne formy. Odpowiedzią na pojawiające się wyzwania otoczenia, jest ciągły rozwój finansowy i organizacyjny banków, połączony z doskonaleniem sposobów działania oraz zmianą istniejących i kreowaniem nowych narzędzi sterowania bankiem.

W warunkach gospodarki rynkowej niezbędne jest ciągłe doskonalenie systemów zarządzania. Nowoczesne zarządzanie uwarunkowane jest podejmowaniem szeregu trafnych decyzji ekonomicznych na różnych szczeblach działalności banku, które wpływają zarówno na bieżące wyniki ekonomiczne, jak i na opłacalność realizowanych przez nie przedsięwzięć rozwojowych. Jednym z istotnych aspektów zarządzania jest podejmowanie decyzji dotyczących zarządzania ryzykiem bankowym, w tym ryzykiem stopy procentowej, które w działalności banku jest nie do uniknięcia. Rozmiary ryzyka występującego w działalności bankowej uzależnione są od wielu wzajemnie na siebie oddziaływujących czynników [6, s. 92]: wewnętrznych (wynikających z polityki banku) oraz zewnętrznych (niezależnych od działań banku). Do najważniejszych czynników, które zmieniły warunki działania banków w ostatnich latach, należą miedzy innymi [10, s. 9-11]:

- liberalizacja (deregulacja), czyli celowe znoszenie przez władze ograniczeń w funkcjonowaniu rynków finansowych,
- internacjonalizacja i globalizacja rynków finansowych,
- rosnące deficyty budżetowe krajów rozwijających się i konieczność finansowania ich na rynku finansowym,
- zmiana struktury klientów banku na rzecz klientów instytucjonalnych,
- rozwój nowych produktów bankowych, w tym pochodnych instrumentów finansowych.

Zmiany w otoczeniu banków spowodowały pojawienie się nowych rodzajów ryzyk oraz zwiększenie zagrożenia ryzykami tradycyjnymi. Dlatego też w ostatnich latach nastąpił wzrost zainteresowania problemem identyfikacji ryzyka bankowego, w tym ryzyka stopy procentowej, oraz sposobami jego ograniczania.

2. Ryzyko stopy procentowej

W literaturze przedmiotu z zakresu bankowości można znaleźć liczne definicje i klasyfikacje ryzyk występujących w różnych obszarach działalności czy też funkcjonowania banku [2, s. 9-11]. Są one przedmiotem ciągłej dyskusji, która nie doprowadziła jednak do wypracowania ogólnie akceptowanej definicji.

Zdigitalizowano i udostępniono w ramach projektu pn.
Rozbudowa otwartych zasobów naukowych Repozytorium Uniwersytetu w Białymstoku,
dofinansowanego z programu „Społeczna odpowiedzialność nauki" Ministra Edukacji i Nauki na podstawie umowy SONB/SP/512497/2021

Rozważania na temat istoty ryzyka można sprowadzić do dwóch głównych nurtów. Pierwszy wywodzący się od F.H.Knighta związany jest z teorią podejmowania decyzji, która kładzie nacisk na niepewność przyszłości w odniesieniu do przyczyn. Przyczynowe ujęcie ryzyka nawiązuje do możliwości przyporządkowania pojawieniu się pewnych zdarzeń rozkładu prawdopodobieństwa. Drugi nurt, związany z teorią zarządzania ryzykiem, eksponuje w działaniu skutki ryzyka i ujmuje ryzyko jako możliwość chybienia celu. Pojęcie ryzyka interpretowane jest na podstawie wyobrażenia o tym, co ma nastąpić. Przedstawione dwa podstawowe nurty łączy element niepewności co do przyszłości. Stąd w szerokim ujęciu definiuje się ryzyko jako [7, s. 34]:

- niebezpieczeństwo błędnych rozstrzygnięć (decyzji),
- niebezpieczeństwo niepowodzenia działania,
- niebezpieczeństwo negatywnego odchylenia od celu.

Przyjęcie szerokiej interpretacji pojęcia ryzyka bankowego daje podstawę do dokonania systematyzacji ryzyka bankowego na kilku płaszczyznach, co przedstawia rysunek 1.

RYSUNEK 1

Rodzaje ryzyka bankowego w obszarze finansowym

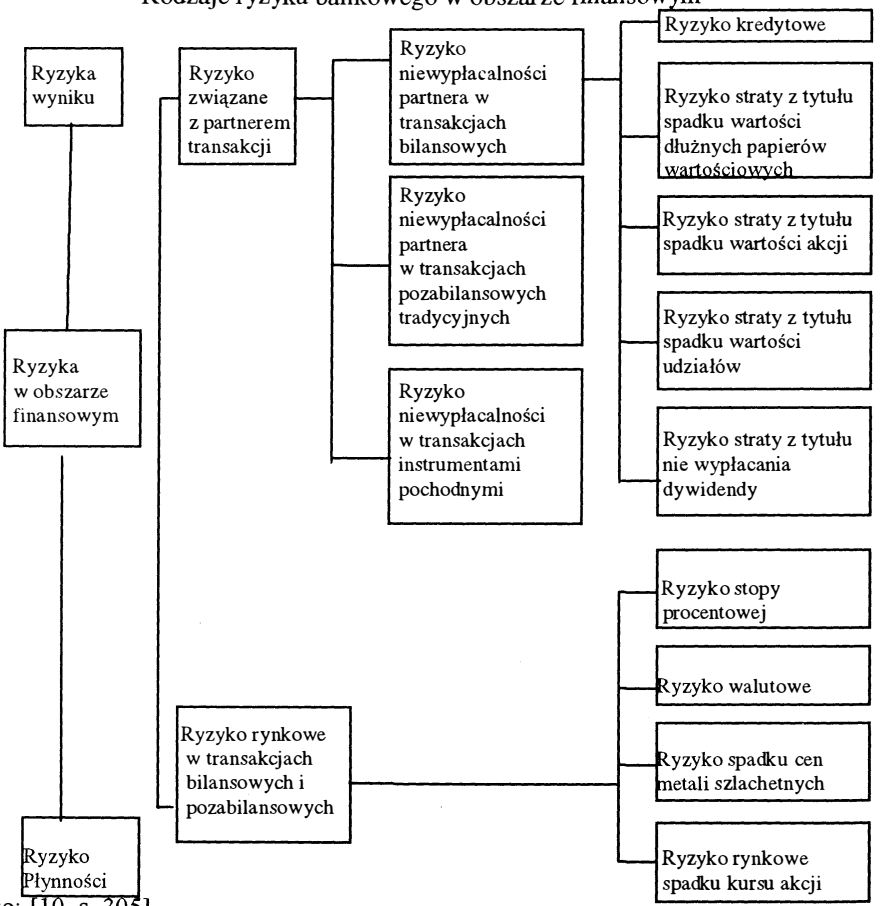

Źródło: [10, s. 305].

Zdigitalizowano i udostępniono w ramach projektu pn.
Rozbudowa otwartych zasobów naukowych Repozytorium Uniwersytetu w Białymstoku,
dofinansowanego z programu „Społeczna odpowiedzialność nauki" Ministra Edukacji i Nauki na podstawie umowy SONB/SP/512497/2021

Jednym z wymienionych ryzyk bankowych jest ryzyko stopy procentowej. Wiąże się ono z niebezpieczeństwem negatywnego wpływu zmiany rynkowej stopy procentowej na sytuację finansową banku. Dotyczy to zmiany oprocentowania udzielonych kredytów, jak i oprocentowania przyjmowanych depozytów. Przyczyną zagrożenia ryzykiem stopy procentowej jest nierównomierna elastyczność dopasowania się do zmian rynkowej stopy procentowej po stronie aktywów i pasywów. Podział ryzyka stopy procentowej z punktu widzenia metod pomiaru i jego analizy przedstawia rysunek 2.

RYSUNEK 2

Klasyfikacja ryzyka stopy procentowej

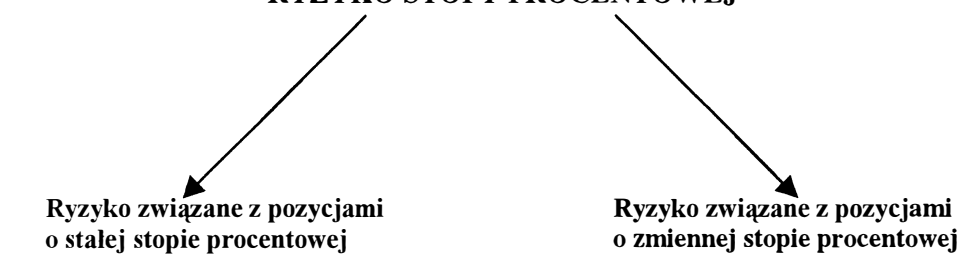

Źródło: [11, s. 19].

Największe zagrożenie stanowią pozycje o stałej stopie procentowej, ze względu na wynikającą z zawartej umowy nieelastyczność dopasowania się stóp procentowych po stronie aktywów i pasywów. Efektem tego może być między innymi zmniejszenie różnicy między odsetkami otrzymanymi a odsetkami płaconymi przez bank. Natomiast ryzyko związane z pozycjami o zmiennej stopie oprocentowania, można zdefiniować jako niebezpieczeństwo zmniejszenia różnicy między kwotą otrzymanych i płaconych odsetek, przy zmianach rynkowej stopy oprocentowania, na skutek rożnej stopy dopasowywania się do nowych stawek oprocentowania różnych pozycji bilansowych. W odniesieniu do pozycji o zmiennej stopie procentowej elastyczność dopasowywania jest ograniczona zawartymi umowami, jednak obserwuje się również, że poszczególne pozycje bilansowe reagują w różnym stopniu i w różnym czasie na zmiany rynkowej stopy oprocentowania. W praktyce rynkowej różnica między pozycjami o stałej i zmiennej stopie procentowej często się zaciera.

Bank zarządzając ryzykiem stopy procentowej powinien podejmować działania mające na celu zredukowanie jego wielkości do maksymalnie dopuszczalnych rozmiarów. Punktem wyjścia do zarządzania ryzykiem stopy procentowej jest jego identyfikacja. Wymaga to przeanalizowania poszczególnych transakcji z punktu widzenia ich zagrożenia ryzykiem, a następnie dokonania ich klasyfikacji. Istotny na tym etapie jest też pomiar ryzyka za pomocą różnych metod (metoda luki, analiza okresowa, badanie elastyczności lub modele stymulacyjne). Celowe jest również rozpoznanie zmian zachodzących w zewnętrznych uwarunkowaniach funkcjonowania banku. Drugim etapem procesu zarządzania ryzykiem jest sterowanie ryzykiem, czyli podejmowanie przedsięwzięć mających na celu ograniczenie ryzyka do założonych dopuszczalnie rozmiarów, gdzie granice ryzyka ustalane są na podstawie norm

Zdigitalizowano i udostępniono w ramach projektu pn.
Rozbudowa otwartych zasobów naukowych Repozytorium Uniwersytetu w Białymstoku,
dofinansowanego z programu „Społeczna odpowiedzialność nauki" Ministra Edukacji i Nauki na podstawie umowy SONB/SP/512497/2021

ostrożnościowych. Ostatnim etapem zarządzania ryzykiem jest kontrola, mająca na celu zbadanie efektywności podejmowanych przedsięwzięć w zakresie ograniczania ryzyka [3, s. 58].

3. Swapy procentowe

Wzrost zagrożenia ryzykiem stopy procentowej przyczynił się do rozwoju szeregu metod zarządzania tym ryzykiem. Pojawiające się na rynkach kapitałowych innowacje finansowe umożliwiły bankom wykorzystanie nowych instrumentów finansowych w zarządzaniu ryzykiem stopy procentowej. Jednym z nich są swapy finansowe. Są one transformacją teorii kosztów komparatywnych na rynki finansowe. Transakcja swapowa „oznacza periodyczną wymianę strumieni pieniężnych o rożnym charakterze (tzn. liczonych według rożnych stawek referencyjnych i na dowolnych walutach), na podstawie ustalonej kwoty podstawowej"[8, s. 85]. Rodzaje swapów finansowych przedstawia rysunek 3.

RYSUNEK 3

Podstawowe rodzaje swapów finansowych

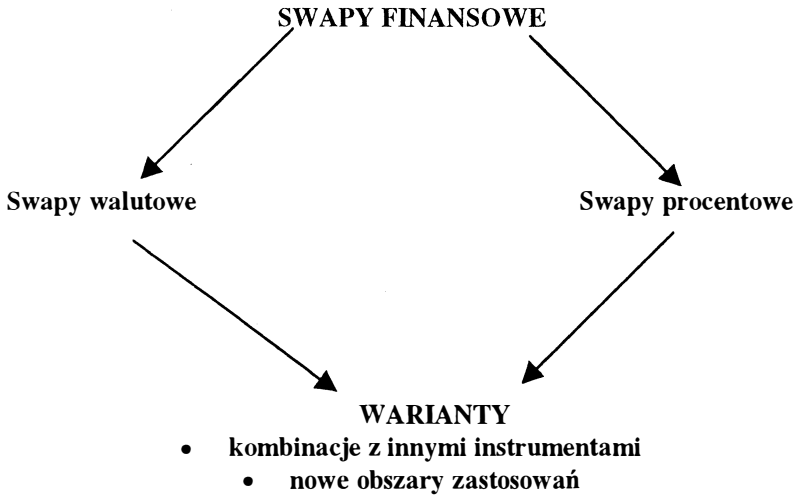

Źródło: [5, s. 42]

Podstawę wyodrębnienia swapu procentowego stanowi kryterium celu zawarcia transakcji swapowej. Jest to transakcja finansowa, w której strony zgadzają się na wymianę periodycznych płatności w ciągu ustalonego okresu, reprezentujących odsetki o danej wysokości lub formie, od równych kwot kapitału w tej samej walucie bez przekazywania tych kwot kapitału. Należy podkreślić, iż jest to transakcja dotycząca wyłącznie zamiany płatności procentowych, co jest istotną cechą tego swapu z punktu widzenia wielkości ryzyka.

Możemy wyróżnić dwa rodzaje swapów procentowych [5, s. 42]:

- **swap kuponowy**, który jest transakcją zmiany stałej stopy procentowej na zmienna stopę procentową. Następuje tu zamiana płatności procentowych od instrumentu finansowego rynku kapitałowego (stała płatność) na płatność procentową od instrumentu finansowego rynku pieniężnego (zmienna płatność),

Zdigitalizowano i udostępniono w ramach projektu pn.
Rozbudowa otwartych zasobów naukowych Repozytorium Uniwersytetu w Białymstoku,
dofinansowanego z programu „Społeczna odpowiedzialność nauki" Ministra Edukacji i Nauki na podstawie umowy SONB/SP/512497/2021

- **swap bazowy**, który charakteryzuje zmiana zmiennych stóp procentowych liczonych według odmiennych formuł. Podstawą zamiany płatności odsetkowych są zmienne stopy procentowe. Stopy referencyjne mogą się różnić okresem ważności indeksu lub różnym indeksem.

Wykorzystanie przez banki swapów finansowych służy przede wszystkim eliminowaniu ryzyka zmian stopy procentowej po stronie aktywów i pasywów. Bank prognozując spadek stóp procentowych, może zmienić należności o zmiennym oprocentowaniu na należności o stałym oprocentowaniu, eliminując w ten sposób ryzyko zmian stopy procentowej po stronie aktywów. Podobnie bank prognozujący wzrost stóp procentowych ma możliwość zamiany zobowiązań o zmiennym oprocentowaniu na zobowiązania o stałym oprocentowaniu, w celu wyeliminowania ryzyka zmian stopy procentowej po stronie pasywów. Swapy procentowe umożliwiają więc bankom utrzymanie pożądanej struktury bilansu, z punktu widzenia udziału pozycji o stałej i zmiennej stopie procentowej po obu stronach bilansu. Mogą one w zależności od prognozy zmian stóp procentowych w miarę swobodnie zarządzać aktywami niezależnie od struktury pasywów. Ważną rolę w zarządzaniu strukturą bilansu odgrywają swapy bazowe. Znaczenie tych swapów wynika z faktu, że w bilansach banków aktywa o zmiennej stopie procentowej mogą być oparte na innej stopie referencyjnej niż pasywa o zmiennej stopie procentowej. W wyniku niezsynchronizowanej zmiany obu stóp referencyjnych banki mogą osiągać coraz niższe, a nawet ujemne marże. Swapy kuponowe natomiast umożliwiają wyeliminowanie lub redukcję ryzyka stopy procentowej bez konieczności dokonywania transakcji bilansowych [5, s. 43]:

4. Podsumowanie

Swapy procentowe umożliwiają bankom właściwe zarządzanie ryzykiem stopy procentowej, a w efekcie końcowym obniżają koszt pozyskania środków finansowych i przyczyniają się do wzrostu dochodów odsetkowych. Jednak skuteczne zarządzanie ryzykiem stopy procentowej przy wykorzystaniu instrumentu finansowego jakim są swapy procentowe, wymaga nie tylko znajomości samych technik zawierania i realizowania transakcji swapowych, ale również znajomości wielkości ryzyk związanych z tymi transakcjami i zarządzania nimi. Banki powinny identyfikować te ryzyka, oceniać wynikające stąd zagrożenia oraz stosować odpowiednie instrumenty zapobiegające ryzyku i redukujące go. Należy też podkreślić, iż mimo dużej roli jaką mogą odgrywać swapy procentowe w zarządzaniu ryzykiem stopy procentowej nie znalazły one jeszcze dostatecznego praktycznego zastosowania w praktyce polskich banków. Jednak istnieje szereg determinantów dających podstawę do rozwoju aktywności na rynku swapów w długiej perspektywie. Do najważniejszych z nich należą: wzrost aktywności i płynności segmentu międzybankowego tych transakcji, rozszerzenie i wykorzystanie pochodnych instrumentów finansowych, rozwój technik umożliwiających redukcje ryzyka, standaryzacja zasad i dokumentów koniecznych przy zawieraniu transakcji swapowych oraz kreowanie nowych instrumentów w strategii zarządzania ryzykiem [9, s. 2 i dalsze].

Literatura:

1. *Banki polskie u progu XXI wieku*: praca zbior. pod red. W.L. Jaworskiego, Poltext, Warszawa 1999.

Zdigitalizowano i udostępniono w ramach projektu pn.
Rozbudowa otwartych zasobów naukowych Repozytorium Uniwersytetu w Białymstoku,
dofinansowanego z programu „Społeczna odpowiedzialność nauki" Ministra Edukacji i Nauki na podstawie umowy SONB/SP/512497/2021

2. Borys G.: *Zarządzanie ryzykiem kredytowym w banku.* Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa–Wrocław 1996.
3. Grabczan W.: *Zarzadzanie ryzykiem bankowym.* Warszawa 1996.
4. Gup B.E., Brooks R.: *Zarządzanie ryzykiem stopy procentowej.* Związek Banków Polskich, Warszawa 1997.
5. Mamcarz H.: *Swapy procentowe w zarządzaniu finansami banków.* „Bank i Kredyt" 1999, czerwiec.
6. Rogowski W., Krysiak M.: *Zastosowanie metody wzorca do tworzenia klas ryzyka kredytowego.* „Banki i Kredyt" 1997, nr 7-8.
7. Schmoll A.: *Risikomanagement im Kreditgeschaft.* Wien 1993.
8. Tymuła I.: *Rynek swapów finansowych*, w: Bankowe ABC, „Bank i Kredyt" 2000, maj.
9. Tymuła I.: *Swapy finansowe.* Biblioteka Menadżera i Bankowca, Warszawa 2000.
10. *Współczesny bank. p*raca zbior. pod red. W.L. Jaworskiego, Poltext, Warszawa 1998.
11. Zawadzka Z.: *Ryzyko bankowe. Ryzyko stopy procentowej i ryzyko walutowe.* Poltext, Warszawa 1995.

Dr **Grażyna MICHALCZUK**
Katedra Finansów i Rachunkowości
Wydział Ekonomiczny
Uniwersytet w Białymstoku

Zdigitalizowano i udostępniono w ramach projektu pn.
Rozbudowa otwartych zasobów naukowych Repozytorium Uniwersytetu w Białymstoku,
dofinansowanego z programu „Społeczna odpowiedzialność nauki" Ministra Edukacji i Nauki na podstawie umowy SONB/SP/512497/2021